

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

Аналізуються основні чинники, тенденції та перспективи трансформації політичних режимів у контексті переходу до поліцентричної системи світового порядку. Геополітичні невизначеності на початку нової ери викликають значні побоювання серед еліти і вчених. Це пов'язано з деякими змінами в гегемонії світових держав. Природа гегемонії мінливого світового порядку привернула особливу увагу в двадцятому столітті і залишається у фокусі досліджень дотепер. І. Валлерстайн підкреслював, що гегемоністські держави повинні бути могутніми, щоб отримувати вигоди від свого статусу. «Однополярний порядок» в світовій політиці виявився неефективним з точки зору забезпечення глобального процвітання і безпеки, просування демократичних практик та зміцнення світового порядку і стабільності в усіх регіонах. Підкреслено, що дестабілізація всього світового порядку зумовлена загостренням внутрішньополітичних розбіжностей і конфронтації в США і країнах Європейського Союзу.

Зазначено роль процесів реформування нових геополітичних коаліцій у створенні геополітичної турбулентності. Бурхливий світ міжнародних відносин і політики характеризується двома всеосяжними тенденціями: (1) витіснення геополітики геоекономікою; (2) мутації міжнародної безпеки, яка все більше зміщується від міждержавного рівня до загроз безпеці, зростаюча важливість і інтенсивність конфліктів між різними системами цінностей і ідеологіями, зокрема між інтеграціоністськими (такими як демократія і права людини) і партикуляристськими ідеологіями (такими як націоналізм чи релігійний фундаменталізм).

Стверджується, що протистояння процесів вестернізації і істернізації означає ослаблення впливу західних країн і посилення східних. Згідно з деякими прогнозами, економічні та технологічні революції змінять економіку і соціальні структури суспільства; соціальні та демократичні революції будуть чинити тиск на різні рівні влади; геополітична революція створить багатополярний світ. В умовах геополітичної турбулентності основні ресурси влади розмиті і передбачати траєкторії трансформації політичних режимів в найближчі десятиліття, особливо в умовах посилення Азії і Латинської Америки, занадто складно.

Ключові слова: геополітика, геополітичні зміни, світсистемний аналіз, протистояння землі та суші, проміжні політичні режими, стабілізація, дестабілізація

Шаповаленко Марина Владимировна

профессор, д. полит.н.,
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
shapoval20marina@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-9128-8008>

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕЖИМОВ В УСЛОВИЯХ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ ТУРБУЛЕНТНОСТИ

Анализируются основные факторы, тенденции и перспективы трансформации политических режимов в контексте перехода к полицентричной системе мирового порядка. Геополитические неопределенности в начале новой эры вызывают значительные опасения среди элиты и ученых. Это связано с некоторыми изменениями в гегемонии мировых держав. Природа гегемонии, меняющегося мирового порядка обратила особое внимание в двадцатом веке и остается в фокусе исследований по сей день. И. Валлерстайн подчеркивал, что гегемонистские государства должны быть могущественными, чтобы получать выгоды от своего статуса. «Однополярный порядок» в мировой политике оказался неэффективным с точки зрения обеспечения глобального процветания и безопасности, продвижения демократических практик и укрепления мирового порядка и стабильности во всех регионах. Отмечено, что дестабилизация всего мирового порядка обусловлена обострением внутривнутриполитических разногласий и конфронтации в США и странах Европейского Союза.

Отмечена роль процессов реформирования новых геополитических коалиций в создании геополитической турбулентности. Бурный мир международных отношений и политики характеризуется двумя всеобъемлющими тенденциями: (1) вытеснение геополитики геоэкономикой; (2) мутации международной безопасности, которая все больше смещается от межгосударственного уровня к угрозам безопасности, растущая важность и интенсивность конфликтов между различными системами ценностей и идеологиями, в частности между интеграционистскими (такими как демократия и права человека) и партикуляристскими идеологиями (такими как национализм или религиозный фундаментализм).

Утверждается, что противостояние процессов вестернизации и истернизации означает ослабление влияния западных стран и усиление восточных. Согласно некоторым прогнозам, экономические и технологические революции изменят экономику и социальные структуры общества; социальные и демократические революции будут оказывать давление на различные уровни власти; геополитическая революция создаст многополярный мир. В условиях геополитической турбулентности основные ресурсы власти размыты и предсказывать траектории трансформации политических режимов в ближайшие десятилетия, особенно в условиях усиления Азии и Латинской Америки, слишком сложно

Ключевые слова: геополитика, геополитические изменения, мирсистемный анализ, противостояние земли и суши, промежуточные политические режимы, стабилизация, дестабилизация.

Maryna Shapovalenko

Professor, Dr.Sc. in Political Science
V.N. Karazin Kharkiv National University, 4,
Svoboda Sq., Kharkiv, 61022
shapoval20marina@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-9128-8008>

TRANSFORMATION OF POLITICAL MODES IN THE CONDITIONS OF GEOPOLITICAL TURBULENCE

The article analyzes the key factors, trends and prospects for the transformation of political regimes in the context of transition to a polycentric world order. Geopolitical uncertainties are causing significant apprehension among elite and scientists at the beginning new era. This is due to some change in the hegemony of the world powers. The nature of hegemony, changing world order received special attention in the twentieth century and remains in the focus of researches to this day I Wallerstein stressed that the hegemonic states must be powerful to receive the benefits of its status. «Unipolar order» in world politics has turned out to be dysfunctional in terms of ensuring global prosperity and security, promoting democratic practices, and strengthening world order and stability across all regions. Destabilization of the entire world order is due to aggravating internal political divisions and confrontations in the USA and in the countries of the European Union.

Processes of reforming new geopolitical coalitions have provided geopolitical turbulence. Turbulent world of international relations and politics is characterized by two overarching trends: (1) the supersession of geopolitics by geoeconomics; (2) mutations of the international security which is increasingly shifting from the interstate level to security threats the growing importance and intensity of conflicts between different value systems and ideologies, in particular between integrationist (such as democracy and human rights) and particularistic ideologies (such as nationalism or religious fundamentalism). Confrontation of the processes of Westernization and Easternization means the weakening of influence of Western countries and strengthening of Eastern. According to some forecasts, economic and technological revolutions will change the economies and social structures of societies; social and democratic revolutions will exert pressure on different levels of government; the geopolitical revolution will create a multipolar world. In the conditions of geopolitical turbulence main courses of power are eroded and predict the trajectories of the transformation of political regimes in the coming decades, especially in the face of strengthening Asia and Latin America, is too complicated

Key words: geopolitics, geopolitical changes, worldsystem analysis, land and sea opposition, stability, destabilization.

Перші десятиліття XXI ст. ставлять перед людством, кожною країною, світовими лідерами, політичними елітами нові завдання та створюють несподівані пастки. Пов'язано це з певною зміною гегемонії світових держав. Природа гегемонії, зміна світових порядків особливої уваги набула у XX ст. і залишається в фокусі уваги науковців і дотепер. І. Валлерстайн у своїй фундаментальній праці «Світ-система модерна» досліджував становлення сучасної світ системи, починаючи з «довгого шістнадцятого століття». Він підкреслював, що крана-гегемон повинна бути надпотужною, щоб отримувати переваги свого статусу (Валлерстайн 2016: 44-45)

Відомі науковці Дж. Егнью та С. Кобрідж запропонували термін «геополітична економіка» стосовно нового порядку, в якому саме глобалізація та взаємозалежність світу створюють геополітичні порядки (Agnew, Cobridge 1995:19-23). На їхню думку, їх було три: британський (1815-1875 pp.); порядок міжімперського суперництва (1875-1945 pp.); світовий порядок «холодної війни (1945-1990 pp.). З 1991 р. був створений американський однополярний порядок. І головними рисами країни-гегемона є розвинута промисловість, розвинута наука та техніка, ліберальні цінності. Але вже на початку XXI ст. з'явилися нові тренди, що

свідчили про розломи в існуючому порядку. А такі тенденції завжди створюють геополітичну турбулентність. Тому варто було розглянути пунктиром риси іншого порядку. Глобалізаційні процеси, що розвивалися в умовах однополярного світу згідно з ідеями ліберального проекту, значно вплинули не лише на об'єкти глобалізації, але й на головних геополітичних акторів. Зміни торкнулись і уявлень щодо сутності геополітичного середовища, впливу його на внутрішні процеси в будь-якій країні. Це викликало певні зрушення геополітичних уявлень щодо системи міжнародних відносин, в першу чергу в уявленнях самих акторів

Виникла необхідність перегляду сталих поглядів на геополітичний ландшафт. Один із представників нового напрямку критичної геополітики Дж. Егню стверджує, що «державоцентрична оцінка спатіальності» з трьома тезами: держава має виключно суверенну владу над своєю територією; «внутрішні» і «закордонні» області є виразно роздільними областями; кордони держави забезпечують і «кордони» суспільства, відчуває на собі певну ревізію. Представники школи «м'якої» геополітики Г.О.Туатайл та Дж.Егню стверджують, що головний принцип геополітики – дуалізм Суши та Моря, був розмитий глобалізацією, як море розмиває сушу. Тобто змінюються параметри впливів теллуократичних та таласократичних держав, що пов'язано із зміною ресурсного забезпечення могутності держави. Тому відбувається інтенсивний пошук нової геополітичної ніші для країн периферії та напівпериферії. Процеси переформовування коаліцій геополітичних акторів набули характер ланцюгової реакції, що фактично забезпечило геополітичну турбулентність та внесло пені корекції у трансформацію політичних режимів.

Моноцентризм продемонстрував схильність до створення усюди керованого хаосу на основі штучного зовнішньо-внутрішнього політичного протистояння. Крім того, уніполярність продемонструвала нездатність поширювати демократичні практики, гарантувати права і свободи громадян. А ініційовані ззовні конфлікти в Югославії, Афганістані, Лівії, Сирії, на пострадянському просторі виявили певний дисбаланс світового порядку та сформували потужні латентні альтернативні центри майбутнього порядку. Слід зазначити, що тривалий час посилення впливу та привабливості авторитарних режимів у світі протягом

першого десятиліття ХХІ ст. пов'язували із внутрішніми причинами (особливостями еліт, релігію, історією, над забезпеченням необхідними ресурсами). Тому провідні геополітичні актори пропонували свою допомогу у вигляді фінансів (МВФ, інвестиції з боку окремих країн, ЄС в цілому), військову (НАТО, іноземні інструктори, техніка), розвитку громадянського суспільства (створення НПО із «м'якою силою»).

Незважаючи на декілька хвиль демократизацій у глобальному масштабі, кількість режимів, де фактично домінують правила та процедури далекі від принципів демократії, зберігається. У кількісному відношенні недемократичні режими з різним рівнем репресивності перевищують демократичні. Про це свідчать показники Дому свободи (хоча із сумнівною репутацією), відповідно до яких у світі нараховується вільних країн 39%, частково вільних – 24% (Україна належить до цієї групи) і невольних – 37 %. (Freedom House 2018).

Проведення реформ під тиском геополітичних акторів, організації вдалих чи невдалих «революцій» не додають стабільності політичним режимам та суспільствам, що опинились на роздоріжжі політичного розвитку. Крім того, геополітичний фон, який формують суб'єкти міжнародних відносин, лише підсилює намагання деяких акторів глобального рівня вирішувати свої внутрішні питання за рахунок ресурсів країн периферії та напівпериферії.

Однополярний світ з домінуванням США буде поступово змінюватися з одночасним створенням умов для нового світового порядку, і це буде період створення нових коаліцій геополітичних акторів з протистоянням процесів вестернізації та істернізації, що означає послаблення впливу західних країн та підсилення східних. Криза ліберального світового порядку фактично завершує його гегемонію, що тривала протягом кількох століть. Глобалізація в умовах однополярного світу розширювала впливи, фактично нівелювало дуалізм протистояння моря та суші, розмиваючи ідентичності незахідних країн та їхнє культурне розмаїття. Водночас формуються нові основи геополітичного порядку на принципах поліцентризму та співіснування різних, але рівних цивілізацій.

Створенню таких центрів сприяло тривале домінування ліберального проекту зі

своїми практиками, що створило атмосферу впевненості західних еліт в тому, що саме інтереси західної цивілізації є універсальними і важливими для будь-якої культури та будь-якого суспільства. «Ліберальний міжнародний порядок ніколи не був ідеальним. Реальність в тому, що ми все-рівно живемо в цій моделі ліберального світового порядку. Він залишається досить сильним, незважаючи на ситуативні погіршення в тому, чи іншому місці», - вважає ведучий програми на телеканалі CNN Фарід Закарія (Закарія 2019)

Але дестабілізуючи світ, провідні західні політичні актори опинилися в ситуації загострення міждержавних протиріч та внутрішньополітичних конфліктів. Для незахідних країн Захід перестав бути світовим лідером ідей та практик, гарантом зростання добробуту та миру. Вперше за багато років економічна конкуренція розгортається не на просторі Заходу. В неї беруть участь країни периферії та напівпериферії. Серед них безумовним лідером є Китай, який значно впливає на сьогодишній світопорядок. 20 років тому ця країна виробляла 1% світового ВВП, сьогодні – 15%. Щорічно протягом 40 років економіка Китаю зростає на 9,5%. Для порівняння, зростання економіки Заходу – 2% на рік, США – 2,5% на рік. Вперше країна, яка перебуває поза межами традиційних інтелектуальних систем, вибилася вперед і обігнала таких політичних гравців, як Росія, Франція, Німеччина та Британія.

Якщо ставиться під сумнів дієвість і перспективність ліберальних практик, то яким чином буде трансформуватися політичний режим? Влада будується на чотирьох джерелах (Манн 2018: 59-68). Але в умовах геополітичної турбулентності вони розмиваються. За деякими прогнозами, економічна та технологічна революції змінять економіки та соціальні структури суспільств; соціальна та демократична революції посилять тиск на різні рівні управління; геополітична революція створять мультиполярний світ (Global Trends to 2030 2015: 7-8).

Тоді важко прогнозувати траєкторії трансформації політичних режимів у найближчі десятиліття, особливо в умовах підсилення країн Азії та Латинської Америки

ЛІТЕРАТУРА

Валлерстайн Иммануил, 2016 *Мир-система Модерна. Том II. Меркантилизм и консолидация европейского мира-экономики. 1600-1750* М.: Университет Дмитрия Пожарского.

Agnew J., Cobridge S. 1995. *Mastering Space, Hegemony, Territory and International Political Economy*. London; New York.

FREEDOM IN THE WORL. 2018. URL:

https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FITW_Report_2018_Final_SinglePage.pdf

Закарія, Фарід. 2019. *Ліберальний світовий порядок не втратив силу, незважаючи на ситуативні погіршення*. URL: <https://yes-ukraine.org/ua/news/farid-zakariya-liberalniy-svitoviy-poryadok-ne-vtrativ-silu-nezvazhayuchi-na-situativni-pogirshennya>

Ман, Майкл. 2018. *Источники социальной власти* Т.1. Москва: Дело

Global Trends to 2030: Can the EU meet the challenges ahead? 2015. URL:

<https://trends.ifla.org/node/453>

REFERENCES

Vallerstajn Immanuil. 2016. *The Modern World - System II. Mercantilism and the Consolidation of the European world- economy.1600-1750* M.: Universitet Dmitriya Pozharskogo (in Russian).

Agnew J., Cobridge S. 1995. *Mastering Space, Hegemony, Territory and International Political Economy*. London; New York.

FREEDOM IN THE WORL. 2018. URL:

https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FITW_Report_2018_Final_SinglePage.pdf

Zakariya, Farid. 2019. *The liberal world order has not lost its force, despite the situational deterioration*. URL: <https://yes-ukraine.org/ua/news/farid-zakariya-liberalniy-svitoviy-poryadok-ne-vtrativ-silu-nezvazhayuchi-na-situativni-pogirshennya> (in Ukrainian).

Man, Majkl. 2018. *The Sources of social power*. T.1, Moskva: Delo (in Russian).

Global Trends to 2030: Can the EU meet the challenges ahead. 2015. URL:

<https://trends.ifla.org/node/453>